

הכנס המדעי ה-17
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ו

הדרה, סיכון ולקויות למידה

יו"ר: מרואן דוירי

תהליכי ויסות עצמי ומוטיבציה בכתיבה של בני נוער בסיכון**Self-regulation processes and motivation in the writing of youth at risk**

מטרתו של מחקר זה הייתה ללמוד על תהליכי הוויסות עצמי והמוטיבציה בכתיבה אצל בני נוער בסיכון. כתיבה היא תהליך מורכב הדורש התמודדות עם גורמים קוגניטיביים, רגשיים ומוטיבציוניים, ויש לה משמעות רבה להצלחה האקדמית של תלמידים. מחקרים רבים מצאו כי כותבים טובים מתאפיינים בכך שהם משתמשים בתהליכי ויסות עצמי ובאסטרטגיות מגוונות בזמן הכתיבה. רוב התאוריה העוסקת בקשר בין תהליכי ויסות עצמי למוטיבציה, תופסת אותם כתהליכים נפרדים הקשורים זה בזה בקשר הדדי. לעומת זאת, יש חוקרים הטוענים שעיסוק במשימה מאחד בתוכו את המאפיינים המוטיבציוניים של התלמיד יחד עם האסטרטגיות ותהליכי הוויסות העצמי שהוא תופס כזמינים בסיטואציה ותואמים את מטרותיו. ויסות עצמי בלמידה נמצא כגורם מתווך המסביר הישגים לימודיים של תלמידים בסיכון. נמצא שהוא ממתן את תופעות הסיכון ומחזק את סיכויי ההסתגלות החברתית של הנערים.

המחקר הנוכחי בוחן את תהליכי הוויסות העצמי ואת המאפיינים המוטיבציוניים בכתיבה, במטרה לתרום לקידום ההישגים של נערים בסיכון במשימה קשה זו.

המחקר נעשה בגישה איכותנית - Multiple Case Study והשתתפו בו שמונה תלמידים, בגילאי 15-16 המוגדרים כבני נוער בסיכון, ולומדים בפנימייה משקמת בצפון הארץ. כל אחד מהם כתב חיבור קצר ולאחר מכן החוקרת העבירה להם את הכלי לאיתור תהליכי ויסות עצמי ומוטיבציה בכתיבה. הכלי כולל תצפית של תהליך הכתיבה, ריאיון בשיטה של Stimulated Recall וריאיון כללי. החומר נותח על-ידי שתי חוקרות בלתי תלויות שערכו טרינגולציה בין הממצאים השונים שעלו מהכלי.

ניתוח הממצאים חשף דפוסים שונים של מוטיבציה ומאפיינים שונים של תהליכי ויסות עצמי אצל התלמידים. ניתן ללמוד מהם על הדרכים השונות בהן התלמידים תופסים את משימת הכתיבה, על אוריינטציות מוטיבציוניות שונות ועל הקשר הייחודי בין דפוסי המוטיבציה לתהליכי הוויסות העצמי אצל כל אחד מהם.

הדיון עוסק במשמעות של הדפוסים הללו להבנת מאפייני הכתיבה של תלמידים בסיכון, וכן בתרומתם לקידום העבודה החינוכית המשקמת עם תלמידים אלה.

מילות מפתח: ויסות עצמי, כתיבה, מוטיבציה, נוער בסיכון, אסטרטגיות למידה

משמעות ה"בית" בסיפורי חיים של בני נוער בסיכון**The meaning of "home" in the life stories of youth at risk**

הרצאה זו תעסוק במושג "בית" ובאופן בו הוא נוכח בחייהם של בני נוער בסיכון. ממצאי שני מחקרים שייסקרו מצביעים על החשיבות הרבה בהבהרת ובהבנת המושג כפי שהוא נתפס ונחוה על-ידי בני נוער אלה, למען ביסוס עבודה חינוכית מיטבית עמם.

המילה "בית" שגורה ומובנת ומשמעותה מקום המגורים של האדם ומשפחתו. אולם המשמעויות האסוציאטיביות שמעוררת המילה אצל כל אדם הן שונות ומגוונות. הספרות מתארת את המושג בית

כמושג רב-ממדי קשה להגדרה, בעל משמעויות מופשטות, סמליות ורגשיות, הנוספות למשמעות הפיזית שלו. שלושה היבטים תאורטיים מרכזיים המסייעים בהבנת המושג ייסקרו בקצרה: היבט פילוסופי-פנומנולוגי, היבט פסיכולוגי והיבט חברתי-תרבותי.

המחקרים בוצעו בגישה האיכותנית מתוך רצון להשמיע את קולם של משתתפי המחקר. איסוף הנתונים בשני המחקרים התבסס על ראיונות וניתוח הנתונים היה ניתוח תוכן שהתמקד בזיהוי תמות מרכזיות.

תחילה נסקור בקצרה את ממצאי המחקר אודות משמעות הבית עבור נערות שברחו מביתן, המעידים על דיאלוג פנימי טעון שניהלו המשתתפות בין תפיסת הבית כקיים לתפיסתו כלא קיים; בין "יש בית" ל"אין בית". בדיאלוג זה הופיע הבית כמושג אידיאלי, כמקום העצמי בעולם וככלא (הבית הממשי). לאחר מכן נסקור בהרחבה ממצאי מחקר הבוחן סיפורי חיים של גברים שהיו בעברם נערים בסיכון.

במחקר זה נמצאו שלוש תמות העוסקות ב"בית" היכולות ללמד על האופן בו נערים בסיכון תופסים את ביתם. התמה הראשונה עוסקת במשמעות של "לגדול בבית דל אמצעים, לגדול בבורות". בית דל ובורות משפיעים זה על זה, מבטאים מחסור כלכלי ורוחני ומתבטאים בחוסר הבנה וידע על המתרחש בעולם. אדם רחב אופקים ובעל ידע, יודע כיצד ניתן להפיק יותר מהמשאבים העומדים לרשותו לטובת ילדיו, גם כאשר הם דלים. התמה השנייה מתייחסת לאופן בו ניתן "להשיג דברים כשאינן בבית". באמצעות תמה זו ניתן להבין את המאמצים שהורים החיים בעוני משקיעים בילדיהם תוך דאגה ואכפתיות, כאשר על המאזניים נשקלת חשיפת המצוקה מול הסתרתה. התמה השלישית עוסקת ב"שכונה כבית". השכונה מהווה מרחב חיצוני למול הבית, ובו בזמן מאופיינת גם כמרחב פנימי, כבית, בייחוד כאשר המשתתפים מביטים מעבר לגבולות השכונה. "השכונה כבית" היא מקום מורכב. ערכים הנתפסים כסותרים זה את זה מתקיימים בשכונה בכפיפה אחת. ערבות הדדית וחברות לצד אלימות ושמירה על הכבוד. כדי לשרוד בשכונה, בבית, יש להכיר את השפה. הכללים אינם פשוטים, אך נהירים למרואיינים.

מילות מפתח: נוער בסיכון, בית, שכונה, עוני ואחרות

Ayelet Goffer & Adina Meir

אילת גופר ועדינה מאיר

להיות סטודנט עם ADHD ולנהל שגרת חיים: איך זה נראה ואיך זה מרגיש

The daily routine of a college student with ADHD:

How does it look and how does it feel

"תפקיד הסטודנט" מהווה אבן דרך משמעותית בחייהם של בוגרים רבים. הצלחה בלימודים אקדמיים מקדמת מאוד את השתלבותו של הבוגר בחברה. סטודנטים עם ADHD (Attention Deficit/Hyperactivity Disorder) מהווים קבוצה ייחודית הולכת וגדלה המתמודדת עם ההשלכות של ADHD על חייהם. ראיות המחקר העדכניות מתארות בעיקר את הקשיים האקדמיים וכן קשיים חברתיים ורגשיים אותם חווים אנשים צעירים אלו בשונה מצעירים אחרים ללא ADHD. בצד המידע הזה ניכר חסר במידע מקיף אודות השתתפותם של הסטודנטים במערך העיסוקים הרחב שלהם. חסר מידע ביחס לאופן בו הם מנהלים את שגרת חייהם המורכבת הכוללת לימודים, עבודה, טיפול עצמי בסיסי ומורכב, עיסוקי פנאי והשתתפות חברתית. מידע אינטגרטיבי כזה ברוח מודלים עדכניים של בריאות ועיסוק יוכל לסייע בפיתוח מודל התערבות המותאם לצרכיהם של סטודנטים עם ADHD.

מטרות המחקר הן לתאר את הפרופיל העיסוקי ואיכות החיים של סטודנטים עם ADHD בהשוואה לעמיתיהם ללא ADHD. ניתוח הפרופיל העיסוקי יהווה בסיס לפיתוח תכנית תמיכה המותאמת עבורם, תסייע להם במהלך הלימודים ותפחית את אחוזי הנשירה. המדגם כלל 80 סטודנטים מחמישה מוסדות אקדמיים, 40 סטודנטים עם ADHD ו-40 ללא הלקות. כלי המחקר כללו שאלון סימפטומים, שאלון איכות חיים ושאלון פעילויות יומיום שהועבר כריאיון.

סטודנטים עם וללא ADHD מדווחים על חלוקת שעות דומה של הפעילויות ביממה ועל מידה שווה של חשיבות שהם מייחסים למגוון עיסוקיהם. סטודנטים מקבוצת המחקר מתארים תחושת מסוגלות והנאה נמוכות באופן מובהק בביצוע חלק משגרת העיסוקים בהשוואה לסטודנטים מקבוצת הביקורת. סטודנטים עם ADHD מדווחים על איכות חיים נמוכה באופן מובהק לעומת סטודנטים ללא ADHD. קיים מתאם חיובי בין ציונים כוללים של איכות חיים לבין מידת החשיבות, המסוגלות וההנאה מהביצוע העיסוקי.

תחושת מסוגלות והנאה נמוכות של סטודנטים עם ADHD ביחס ללימודים כמו גם איכות חיים נמוכה אותה הם מתארים, מעוררים תשכול ומעלים את הצורך בשיפור הביצוע העיסוקי שלהם כאמצעי לבריאות ואיכות חיים. מן התמונה התפקודית עולה צורך בפיתוח תכנית התערבות פסיכו-סוציאלית תפקודית המותאמת לסטודנטים עם ADHD.

מילות מפתח: תפקיד הסטודנט, ADHD, איכות חיים, פרופיל עיסוקי

הדס ברודי שרודר וכרמית שלו-לייפר

Hadas Brodie Schroeder & Carmit Shalev-Laifer

מודל מיטבי להכנת מועמדים ללימודים אקדמיים במכללת אורנים

Effective college preparatory model at Oranim College for education

שילוב סטודנטים בעלי צרכים מיוחדים* באקדמיה הוא סוגיה שנדונה רבות הן במכללה והן במוסדות אקדמיים אחרים. עוד בשלב הגשת המועמדות, המועמד עלול להיתקל בקשיים בעמידה בתנאי קבלה, שלא בהכרח מעידים על יכולתו להיות מורה ומחנך טוב בעתיד. אנו סבורות כי על החברה חלה האחריות לפתח סביבות למידה מותאמות על מנת שסטודנטים בעלי צרכים מיוחדים המתקשים לעמוד בתנאי הקבלה יצליחו להשתלב באקדמיה. השאיפה היא לאפשר להם להגיע למיצוי אופטימלי של הפוטנציאל האקדמי הטמון בהם. חזון ערכי זה הינו חלק מערך שוויון ההזדמנויות לכל אזרח כחלק מעוגן בחוק.

בשלוש השנים האחרונות פותח על-ידי צוות מרכז "קשת" קורס הכנה רב-ממדי וחדשני. בבסיס מודל ההכנה עומדת ראייה הוליסטית של הלומד. תהליכי ההוראה במהלך הקורס מדגימים את האופנים בהם ניתן להיענות לשונות המאפיינת את המשתתפים ומראים כיצד ניתן להנגיש ולצלוח את אתגר הלימודים האקדמיים. ניכר שעדיין לא קיימת הכנה שנחקרה ונמצאה כמיטבית להשתלבות סטודנטים מתקשים באקדמיה. בנוסף, קיומן של מכינות קדם-אקדמיות אינו מבטיח הצלחה בהן. יתר על כן, מאחר ומדובר בסטודנטים שלא חוו הצלחות בשנות לימודיהם במערכת החינוך, ישנה חשיבות מכרעת להכנה מיטבית, זאת על מנת לאפשר להם הזדמנות שנייה להשתלבות במערכת החינוך.

קורס הכנה ללימודים אקדמיים ראוי שיספק ללומד כלים ללמידה מיטבית בכמה מישורים: קריאה, כתיבה והתנהלות אקדמית. הקריאה והכתיבה הן מיומנויות הכרחיות במהלך הלימודים. על מנת שהקריאה תהיה טובה וממוקדת, יש להקנות ללומד אסטרטגיות שתאפשרנה לו להבין את הנקרא

ולמפותו בצורה שתאפשר שליפה קלה ומהירה בעת הצורך. בדומה לכך, יש להקנות לו אסטרטגיות לכתיבה מיטבית, בעלת חוקיות ברורה ועקבית. הקניית ידע השמה דגש על חשיבה, חקירה וחוויה, מסייעת להבניית הידע הנלמד בדרכים משמעותיות. ידע שנלמד בצורה פעילה ומפתחת חשיבה, הופך מידע סביל לידע פעיל ומקושר, המהווה בסיס להמשך למידה משמעותית.

מטרה נוספת של קורס ההכנה היא להנגיש למועמדים את האקדמיה ולהכיר להם בהדרגתיות את מערכת ההשכלה הגבוהה, זאת על מנת לסייע להם לשרוד את חבלי הקליטה ולאפשר להם נחיתה רכה. דבר מעין זה עשוי למנוע את אחוז הנשירה הגבוה, במיוחד בקרב סטודנטים שאינם מכירים את מבנה מערכת ההשכלה הגבוהה, את התרבות ואת הדרישות המצופות בה. בדרך כלל אלה סטודנטים שבעברם כתלמידים לא חוו הצלחה במערכת החינוך ופיתחו כלפיה אנטגוניזם ותסכול רב. מניסיונו וממחקר שליווה אותנו, ניתן עד כה לראות שסטודנטים הלוקחים חלק בקורס ההכנה, משתלבים היטב במכללה ועולה בידם לצלוח את השנתיים הראשונות ללימודיהם. נציג את המודל שאנו תופסות כהכנה מיטבית ואת מערך המחקר העתידי לבדיקתו.

מילות מפתח: הכנה קדם אקדמית, לקויי למידה, סוציאליזציה לאקדמיה

* סטודנטים בעלי צרכים מיוחדים הם כל מי שאובחן כבעל לקויות למידה, הפרעות קשב וריכוז, קשיים רגשיים נפשיים, מחלות, ואו קושי לעמוד בתנאי קבלה.

Ofer Katchergin

עופר קצ'רגין

ניורוצנטריזם, אשליית מדעי המוח בחינוך, ולקויות למידה:

ביקורת על "ההגיון ההולמסי" של שיח האבחון הדידקטי העכשווי

Neurocentrism, the illusion of neuroscience in education and learning

disabilities: A critique of Holmesian logic in didactic diagnostic discourse

מפורסמת עדותו העצמית של הבלש שרלוק הולמס באשר לעובדת היותו "מוח בלבד" וכי כל שאר איברי גופו הם אך ספחים. תמונת העולם הניורוצנטרית המתבטאת בדבריו, המזהה את מהות האדם עם מוחו הגשמי, הופכת לפרדיגמה שלטת בשיח האקדמי והמדעי העכשווי. גם חוקרים בשדה החינוך הנחשפים לתמונת העולם הניורוצנטרית מבקשים להבין מושגים, עקרונות ותהליכים חינוכיים באמצעות גיוס תובנות ומודלים ממדעי המוח. על רקע המגמה שלעיל, מבקשת הרצאה זו לבחון באופן ביקורתי מופע ניורוצנטרי ספציפי בשדה החינוכי בישראל: מעמד המוח בשיח המקצועי של מאבחנים דידקטיים. ההרצאה בוחנת את המקום המרכזי שיש לייצוגי מוח ויזואליים ומילוליים בשדה לקויות הלמידה בישראל, באמצעות בחינת מקומם של הייצוגים בדמיונם המקצועי של מאבחנים דידקטיים והשפעתם על עמדותיהם. היא מבוססת על מחקר אתנוגרפי שכלל תצפיות ב-20 כנסים בתחום לקויות הלמידה, ועל ניתוח נרטיבי משלים של 20 ראיונות עומק שנערכו עם מאבחנים דידקטיים שנכחו באותם כנסים.

בהרצאה אציג את הניורולוגיה "העממית" (Folk Neurology) של המאבחנים הדידקטיים, דהיינו תפיסותיהם, אמונותיהם והבנותיהם באשר לזיקה שבין טבע האדם למוחו הגשמי, וכפועל יוצא באשר למקום המוח בהבנה של לקויות הלמידה. אדגים כיצד תפיסותיהם של המאבחנים את המוח, כמו גם את הקשר בינו לבין הקטגוריה הקלינית של לקויות הלמידה, מאפשרות להם לבצע מהלכים של צמצום והעמדה של התופעה החינוכית המורכבת של קשיי למידה על רכיבים ניורולוגיים בלבד. למהלכים אלו יש השלכות על פרקטיקות האבחון, ההוראה המתקנת והטיפול בהם המאבחנים עושים שימוש.

בהרצאה ימוקמו המוטיבים והעמדות הנורוצנטריים שנחשפו בתצפיות ובראיונות בהקשר החינוכי העכשווי בישראל. אלו נבחנים על רקע אקלים תרבותי וחינוכי הנאמן להגיון ההולמסי שמתאפיין בהבנייתן של תכונות אופי, דפוסי התנהגות וסגנונות חיים כתופעות נורולוגיות במהותן, וזאת תוך טשטוש הרלוונטיות של גורמים אחרים (חינוכיים, תרבותיים, פוליטיים וסביבתיים) כמחוללים פוטנציאליים שלהם.

אטען שהאמונה הרווחת לפיה מדעי המוח יכולים לספק כיום תובנות ויישומים משמעותיים לשדה לקויות הלמידה בפרט ולשדה החינוך בכלל, הינה יותר ביטוי ותולדה של אתוס נורוצנטרי מתפשט מאשר של עובדות מדעיות מבוססות ומתוקפות בתחום. תוך כך, יועלו תהיות באשר לגורמים האפשריים המזינים אתוס זה והמאפשרים את התקבלותו בשדה החינוך העכשווי כמעט ללא ביקורת עצמית.

מילות מפתח: תמונת עולם נורוצנטרית (נורוצנטריזם), מוח (ייצוגים), מאבחים-דידקטיים, ניתוח אתנוגרפי ביקורתי, לקויות למידה